

A néptanítók helyzete ezelőtt száz esztendővel. ¹⁾

Wolf Fr. a neohumanismus kitűnő alakja, s a class. philologia megalapítója, Németország tudós tanférfiainak azt adta életszabályul: „Sei immer gesund und verstehe es, wo und wenn es nöthig ist, leidenschaftlich zu hungern.“ A „Szenvedélyes éhezés“ korszaka bizony még nem járt le Wolf ideje óta, sőt ma is ezt hangoztatják nálunk a néptanítók, s még a középiskolai tanárok is, kiknek többségét nem nagyon vigasztalja meg az az ígélet, hogy egy részök (egyharmada a tanártestületnek) azonnal bejut a tisztességes (VII-ik rangosztályu) fizetés ígéletföldre.

Természetes, ha a silány fizetésről szóló panaszok mindennapiak voltak már e száz elején. 1803-ban Ober-Hessenben a tanítótestületnek csak egyharmada húzott 100 frtnál magasabb fizetést; a második harmad fizetése 50—100 frt, s a harmadiké 50 frtnál kevesebb vala. Hannoverben a néptanító átlagos évi fizetése 15—30 tallér. Nyomorúságos helyzetükön kénytelenek voltak mellékkeresettel segíteni, a mely kereset azonban igen gyakran nem volt méltó ehhez az álláshoz. Közönséges dolog volt, hogy a tanító az iskolában műhelyet rendezett be. A szabóság vonzó mesterség volt; továbbá járta a takácsság, a csizmadiaság, könyvkötés, keztyűkészítés; sőt voltak, kik baromorvoslást is űztek. Magok a községek a tanítók mesterségét oly természetesnek találták, hogy őket még e száz elején is védelmökbe vették a rájuk irigykedő czéhekkal szemben. Altenburgban pl. a csizmadiák bepanaszolták a consistoriumnak a tanítót, hogy nemcsak készíti a lábbeliket, hanem vásárookra is eljár, s ezzel nekik nagy kárt tesz. Egy földesúri végzés következtében az egyházi főtanács tudatta a panaszlókkal, hogy nem akadályozhatja meg

¹⁾ Geschichte des deutschen Volksschullehrerstandes von Konrad Fischer. 2. köt. Hannover, 1893.

a tanítót a mesterség folytatásában, mert silány a fizetése; de útásította, hogy azt sem künn, sem az utcán ne folytassa, hanem csak otthon szükségből, s ne készítsen vásári munkát a hasonló ipart űző városok és mesteremberek kárára.¹⁾

A kinek nem volt iparbeli elékészültsége, a hatóság engedélyével korezmát nyitott, vagy hegedűjével végigjárta a vendégfogadókat és táncznótákat játszott. Mellékkeresetök még a városi felsőbb iskolák tanítóinak is volt. Lippstadtban egy tanító egyszermind pálinkát főzött, s e mellett jól bírta magát.

Az iparúzésnél veszélyesebb volt, ha a tanítók a zugügyvédek közé kerültek és a nép ügyes-bajos dolgaiban prókátoroskodtak. A nép ily módon meggyűlölte őket, mert rendszerint a felektől egy csomó pénzt fölszedtek s a végén, mert nem tudtak a bajon segíteni, az ügyet hivatott ügyvédhez vitték, kitől szintén jutalmat (sápot) kaptak.

A tanítók legtöbb vidéken notáriusok voltak. Ez a foglalkozás nem átotott a tanítói állásnak, de annál inkább a tanításnak, melynek háttérbe kellett e miatt szorulnia. Elsterben (Lausitz mellett) 1809-ben egy jelöltet, ki a tanítói (rectori) vizsgálatot letette, a törvénytörvénysek igazgatója is megvizsgált, hogy eléggé minősítve van-e a városi írnokságra, melyet egész 1829-ig folytatott is. Az egyes német államok nem nagyon bánták, hogy a tanítók mily módon tesznek szert mellékjövedelemre, csakhogy tőlük ne kérjenek fizetésjavítást. Így nézték el, hogy az iskolás gyermekeket maguk mellé véve, sátoros ünnepeken énekelve házaljanak. (Ez az u. n. Bettelgesang kivált Bajorországban és Würtembergben volt szokásban). Erfurt környékén az is szokásos volt, hogy a cantor-tanító nagy héten házról-házra járt a községben és tojást gyűjtött. Másutt a fa-pénz (Holzgeld) gyűjtése járta²⁾ A hamburgi iskolamesterek (Schulhalter) ezenkívül

¹⁾ Mint érdekes közmívelődési tényt hozom fel, hogy nálunk még a 40-es években is járta a tanítók iparossága. Esztergomban (pl. mint egyik collegám értesít) a régibb nemzedéket egy fazakas tanította az olvasásra és írásra. Magam is tudok rá esetet, hogy egy városi tanító asztalos műhelylyé alakította át az iskolaszobát, s a gyermekek évek során át a gyalupad mellett mondották fel lecckéjüket.

²⁾ Ez nálunk is sok kelyütt szokásban volt a Székelyföldön, szombati garas alakjában. Érdekes lenne tudni, hogy hazaszerte el volt-e terjedve?

gyertyapénzt, Mártonnap i lúdat, pünkös ti bárányt, vizsgálati ajándé-
kot is kívántak a tanu'ókiól. Voltak tiszteletbeli lakomák (Ehren-
zehen), melyeken részt vehetett a tanító, sőt neje is. Néhol a ta-
nítót, ha szerették, marhakivágáskor részeltették a húsban; másutt
húshagyó kedden tömérdek perecczel halmozták el. A „Reihentisch“
oly javadalma volt a tanítónak, melyet sem a szülők nem szerettek,
sem a tanító nem szívelt. Poroszországban 1875. okt. 27-én adatott
ki az énekes gyűjtéseket megtiltó rendelet.

Ma már a régi mellékjövedelmek nagyrészt megszűntek; de az
államok nem igen gondoskodtak a kárpótlásról, pedig néhol még a
magántanítástól is eltitják a tanítót. Bajorországban meg van engedve
a községi jegyzőség, sőt a tanítóneveldekben arra rendesen elé is
készítik. Némely vidéken megengedik az ügynökséget, tanácsírnok-
ságot és adószedőséget (Baden); másutt községi és erdőpénztárnokok
lehetnek (Braunschweig). Württembergben a tanítók mellék-keresete
a földmérés, mi végett Stuttgartban 4 $\frac{1}{2}$ hónapig járnak az építke-
zési ipariskolába vagy pedig részt vesznek egy rendes mérnöknél
rendezett egy éves tanfolyamban, s mindkét esetben III-ad osztályú
földmérők lesznek. Poroszországban mellékjövedelem a postai agen-
tura; továbbá a húsvizsgálat (Fleischbeschaueramt), madártömés, kö-
ménytermelés stb.

A tanítók segédjei az *Incipienten*, *Adstanten*, *Instructoren*, *Pro-
visoren* stb. igen gyakran nagyon kétes existenciák és szörnyű tudat-
lanok, s köztük 1795-ben száz, sőt néhol kétszáz is alig tudott jól
olvasni; persze sok helyt gyakran maga a Schulhalter is nehezen
tudott olvasni.¹⁾

A néptanítói állás rendszeressé a seminariumok felállításával
kezdett válni; de csak kezdett, mert bár 1811-ben Poroszország-
ban tizenegy seminarium volt, a szülék a tanítópályára szánt fiokat
elsőben mesterségre tanították. Például Kelet-Poroszország egyik
ily intézetében (Klein-Dexen) 1806-ig 242 növendék lépett az inté-
zetbe, köztük 109 szabó, 21 csizmadia, 5 asztalos, 4 takács, 4 ke-
rékgyártó, 2 pék, 2 lakatos, 2 szőcs, 2 kereskedő stb. A berlini se-
minariumban 1789-ben 60 ifjú volt, köztük 39 volt iparos segéd,

¹⁾ Württembergben 1795-ben 977 tanító mellett 356 provisor volt valóság-
os nyomorult helyzetben.

többszörre szabó és cipész; közülök 24-et bocsátották ki ez évben mint hasznavehető tanítót. A porosz seminariumokban a növendékek tanulták a selyemhernyó és eperfatenyésztést, hogy mint tanítóknak ne kelljen mesterséget folytatniok.

A legderekabb seminariumok közé tartozott Szászországban a weimari, hol Herder is nagy hatással volt a növendékekre. 1793-ban intette őket, hogy legyenek méltók a hozzájuk fűzött reményekhez, mert „bennetek és általatok műveljük a későbbi idők emberiségének legfontosabb, legromlatlanabb és legderekabb részét.“ Homlokegyenest ellenkezett ezzel a Goethe felfogása, ki megrendelte, hogy Weimarban a gymnasium és seminarium tanulói, színi előadások alkalmával, mint statisták és choristák szerepeljenek. Természetes, hogy a próbák sok idejüket vették el; sokat is panasztak e miatt, de a rendelet érvényben maradt egész 1820-ig, mikor azt az országgyűlés „serenissima liberalitas“-a megszüntetvén, elvászta a seminariumot a színpadtól

A szászországi seminariumokban sokáig nagy zavarban voltak a szükséges tantárgyak iránt. 1819-ben Eichorn miniszter egyik neves igazgató (Denzel) leczkáját akkor találta meglátogatni, mikor az éppen Fries bölcséletének ethikai és anthropologiai részéről praelegált. A jó öregnek sejtelve sem volt az iskolamesteri hivatalról. Más nézetben volt már Dinter, ki azt tartá, hogy nem az ismeretek soka-ága, hanem világossága, és a tanításbeli jártasság teszi a tanítót. Rendes tantárgyak voltak a hittan, bibliai történetek, paedagogia módszertana, számvetés, nyelvtan, természetisme, történelem és földrajz.

A porosz seminariumokban a 3 éves tanfolyam tárgyai nem voltak kisebb számmal; de a kormány szabad kezet engedett az igazgatóknak a tanterv kidolgozásában, s ők nem is adtak okot a kormány beavatkozására. Csak mikor a reactionarius irány megkezdődött, tették a breslauer intézeteket egy egyetemi tanár felügyelete alá, a ki „felismerte az újításra vágyó kor gonosz kinövéseit, *betiltotta a tornát, mint államellenest* (!), s gyanúsnak tartotta a geometria tanítását, mert a néptanítók könnyen belevegyülhetnek a községi földek felosztásába.

A nem-seminariumból kikerült tanítók száma rendkívül nagy volt, s így azoknál a tanítói működés fogalmát az utánzás merítette ki. Segédeiktől is — ha voltak — csak utánzást vártak. Midőn 1809-ben a stuttgarti egyházfőtanács a segédeket tartó tanítóktól

megkérdezte, hogy micsoda módszer szerint tanítanak, a legelszomorítóbb esetek jöttek napfényre. Egyik őszintén megvallotta, hogy nem tudja, micsoda módszer szerint tanítja segédjét; másik azt mondá, hogy segédét rászoritja, hogy énekeljen, s vele énekel, hogy az ordításról leszoktassa.

A tanítóválasztás rendszeren a régi módi szerint ment. A faluban a bíró s néhány előkelő paraszt, mint bizalmi emberek, választották a tanítót, kit aztán az egyházfő (Superintendent) megvizsgált. A parasztok rendszerint azt választották, ki modorban és ruházatban hozzájuk legközelebb állott, szép betűket tudott írni és erős hangja volt. A műveltségre és készületségre nem ügyeltek. A tanítóválasztásban elkövetett sok visszaélés miatt Würtembergben a választófejedelem elvette a községektől a tanítóválasztás jogát, magának tartotta fenn, és a leendő tanítók megvizsgálására egy egyháztanácsi küldöttséget delegált.

Hogy a tanítónak tisztességes lakás, külön konyha és konyhakamara s egyáltalán kellemes otthon kell: arra a mult száz végén igen kevesen gondoltak. Nagyon későn lett általánossá (?) az a felfogás, hogy a nyomorult viskók helyett a tanítói álláshoz méltó iskolahelyek kellenek: téres és egészséges termekkel és a tanító (s családja) részére alkalmas lakással. Valóságos csuda-számba esett, hogy Göttingában 1792-ben, az építészeti főbiztos, két emeletes iskolaépületről ír, melyben a tanítón kívül a segédtanító is benlakjék. Hiszen ha a német költőt, Voss-t, a szép papi lak lelkesítette a legszébb idyllek írására, bizony a tanítói karnak is kellett, hogy lakóházai ne csak a száznalmi érzését keltsék fel, hanem olyanokat, melyek kitartó munkára sarkalják.¹⁾

Aztán, hogy a tanítónak *szünidőre is* van szüksége: az emberek sok helyt alig tudták elképzelni. Badenben volt ugyan szünidő de esős napokon szünidőben is kellett a tanítónak tanítani. Hogy a tanító szabad idejét szórakozási utazásra is felhasználhassa: a hatóságok nehezen tudták felfogni; pedig Jean Paul Richter kedélyesen megmondotta egyik művében (Maria Wuz): „In keiner Seele dieses

¹⁾ Iskolaházak építésére csak a porosz kormány 1874—81-ig 98. 1 millió mprkát, kerek számban 50 millió frtot költött. A néptanító lakása rendszeren két tágas szobából és egy kisebb szobából vagy kamarából áll.

Jahrhunderts steht ein so grosser Begriff von einem Sonntage, als in denen, welche in Kantoren und Schulmeistern wohnen.“ Érdekes faja volt a szünidőnek az u. n. „Steckenferien“, midőn a tanító a fiukkal az erdőbe ment vesszőkért, melyeket nyaláb számra hordotak az iskolába — persze a *virtus beiktatása* végett.

Harnisch porosz paedagogus, még a 30-as években is sürgette hogy a tanítói állásból ki kell zárni a kiszolgált katonákat és altiszteket, a szolgálkat és szolgálalküeket, kiket a földes urak csempésznek az iskolába, s mindazokat a papjelölteket, kik tudatlanságuk miatt papokká nem lehetvén, kétségbeesésükben iskolamesterekké lettek.

Minő óriási haladás ezzel szemben a jelenkorban, midőn pl. Szászországban 1865-ben elrendelte a kormány, hogy a mely tanítójelöltek a tanképesítő vizsgálaton *jeles* vagy *discéretes* fokozatot kaptak: két évig tanulhatnak a lipcsei egyetemen, bár külön valamely karba nem iratkozhatnak; de az egyes tudományokat hallgathatják, s azoknak befejezése után, egyes középiskolákon helyet kaphatnak. Más országokban is találunk hasonló törekvést; Bajorországban 1865-ben 500 tanító-fiú látogatta a felső iskolákat. Nagyon kecsegtető az is, hogy újabb időben sokan foglalkoznak a tanítók közül paedagogiával és segédтанаival. A tanítóknak ma már nem kell várakozni, hogy valamelyik theologus vagy philosophus mikor készít számukra tanítási vezérfonalakat. Ők magok is tudnak a forrásból meríteni. Élénk szellemi életök meglátszik azokból a könyvekből és íratokból, melyek évenként a tanítói kartól kerülnek ki. Nagy tudományos problémák megoldására nem vállalkoznak, hanem igenis arra, hogy a tudomány vívmányait a nép köreiben terjesszék, hogy az értse hazája történelmét és állami intézményeit.

E végre kettő kell: 1-ször hogy a tanító legyen a község legmiveltebb tagja, s mint olyan a nép szellemi vezére. Egyebeket mellőzve erre a zene által is jelentékeny hatással vannak. Egész sora van ma a néptanítóknak, kik a német dal megalkotása és terjesztése ügyében nagy érdemeket szereztek. A zene és dalegyletekben nagyon sokat tesznek, úgy, hogy ha csak minden tizedik tanítót vesszük is olyannak, a ki jól játszik zongorán, vagy hegedűn, harmoniumon, orgonán, cellón vagy fuvolán avagy jó énekes — már ezzel is óriási

összege kerül ki a műélvezeteknek, melyekben a közönséget városokban és falvakon részesítik.

Ezeknél fogva ma a tanító a szellemi rendekhez tartozik, kitől a társadalom is sokat követel. Azt követeli, s ez a 2-ik és vajmi kényes kellék, hogy a tanító mindenhez értsen, s benne m. e. megtestesüljön a nép összes műveltsége. Tőle várják, hogy a nép oktatója legyen, ne csak az elvont ismeretek elemeiben, hanem gyakorlatilag is: a gazdaságban, méhészetben, gyümölcsfatenyésztésben, se-lyemhernyótenyésztésben stb.

Még egy pár szót a néptanítóknak az egyházi felsőséghöz való viszonyáról.

A tanítóknak a papsághoz való viszonya kétségbeejtő volt. A kormányok legtöbb országban (Bajorország, Baden, Württemberg, Brandenburg, Pfalz stb.) a papokra bízta az iskolafelügyeletet; de kevés volt a siker, mert a papság méltóságán alól valónak tartotta holmi „tudatlan“ népséggel vesződni. Igen sok helyen a pap a tanítót *er*-nak szólítja, inasának tekintve, s ha az hozzá megy, le sem ülteti. 1801-ben a porosz kormány a sziléziai papoknak megrendeli, hogy a néptanítóval úgy bánjanak, mint emberrel; s ne tétessenek vele oly szolgálatot, mely tekintélyét a községben csökkenti. Sőt a 18-ik száz utolsó éveiben azt a kérdést is vitatni kezdik, hogy vajjon a papság egyetlen felügyelője-e az iskoláknak és tanítóknak; s vajjon a pap erre a tisztre eléggé elé van-e készülve? 1803-ban már komolyan fejtegeti egy egyházi lap, hogy a tanító a maga szakmájában lehet szintoly tudományosan művelt, mint a pap a magáéban. Egy 1801-iki szabályzat Sziléziában kimondja, hogy a papi és iskolafelügyelői állást nem lesz szükség ezután egy személyben egyesíteni.

Lassú fejlődés eredménye volt a tanítói állás önállóságának megalakulása, s a tanítói kar tekintélyének a kivívása oly lenéző felfogással szemben, minőben hosszú időn át kormányok és községek részesítették, mert hiszen Würzburgban és környékén (még 1803-ban is), a tanítót küldöncségekre, közmunkákra és éjjeli őri szolgálatra is rászorították. Ma már a népoktatás és a néptanítói kar hatalmas tényezője az egész állami életnek és a közművelődésnek. Poroszországban 1872-ben az állam 5 millió márkát adott ki népoktatásra, 1892-ben pedig 58 milliót. A néptanító fizetésének Württembergben már 1866-ban legalább 400 frtnak kellett lenni. Időközi javításokkal oda

jutottak, hogy 1892-ben a rendes tanító kezdő fizetése 1000 márka (500 frt) és legmagasb fizetése 2000 márkában végződik. A segéd-tanítók kezdő fizetése is 10% -dal nőtt, s legmagasb fizetésök $23\cdot7\%$ -dal, s e mellett szabad lakást is kapnak. Szászországban 30 évi szolgálat után 1500, városokban 1650 márkára megy a tanító javadalma, s e mellett drágasági pótléket is kap. Jó példával járnak elől a nagy városok: Lipese, Drezda, Berlin, Frankfurt, Hamburg, Breslau stb. Berlinben a r. tanító kezdő fizetése 1500 márka (800 frt), mely emelkedhetik 300 márkájával 7 izben és 8-ik izben 200 márkával, egész 3600 (1800 frtig). És a néptanítók hadserege honfoglalási miszsiót is teljesít. Erre csak egy példát hozok fel. Kelet-Poroszországnak oszterodei kerületében 1827-ben 89 népiskola volt: köztük 28-ba lengyel, 5-be német, 56-ba lengyel és német gyermekek jártak; s a tanítók közül csak 4 tudott csupán németül tanítani. 55 évvel később e kerületben minden iskola német volt, tehát a lengyel szó belőlük végkép kiveszett.

A tanítók özvegyeiről és árváiról is sok helyt nagylelkűen gondoskodnak, de még egyáltalán nincs egységes eljárás. Mecklenburgban még nincs nyugdíjtörvény; de Koburgban, Anhaltban, Hamburgban, Weimarban és Oldenburgban a tanító 50 évi szolgálatra teljes fizetéssel megy nyugalomba. Baden már 40 évi szolgálatra is megadja a teljes nyugdíjt, sőt Meiningen 30 évi szolgálatra is. Lübeckben, Württembergben, Koburgban és Szász-Weimarban a legkisebb nyugdíj a fizetés 40% -a, Szászországban pedig 34% -a. Az előbbi helyeken megadják a nyugdíjt az első szolgálati évtől fogva, Badenben és Anhaltban az 5-dik évtől, Württembergben a 9-ik évtől, s Szászországban és Hamburgban a 10-ik évtől fogva. Badenben az új törvény szerint a nyugdíj k. b. 1400 márka (750 frt).

Poroszország a szabadelvű államokhoz csatlakozik e részben is. Az 1885-iki nyugdíjtörvény a tanítót rendes államhivatalnoknak tekinti és a szolgálati 10-ik év multán (sőt betegség esetén még azelőtt is) $\frac{15}{100}$ a nyugdíj, s aztán minden évben $\frac{1}{60}$ -dal nő a jövedelem $\frac{3}{4}$ -éig, bárhonnan s bárminő alakban kapta is azt a tanító; tehát a 40-ik évvel a legfőbb tételt eléri. A 65 éves korban beállott szolgálatképtelenség esetén megkapja a nyugdíjt minden föltétel nélkül abból 600 márkát az állam fizet, s a többit a község pótolja.